

UN SEGLE SENSE VERDAGUER, UN ANY SENSE CELA
Isidor Cònsul

LITERATURA CATALANA, L'ANY DE VERDAGUER

El 10 de juny del 2002 va fer un segle de la mort de Jacint Verdaguer (1845-1902), l'escriptor més important de la Renaixença i un dels quatre o cinc noms fonamentals en la història de la literatura catalana. El poeta traspassà a Vil·la Joana, entre els boscos de Vallvidrera, després d'uns anys sotragats per una forta tempesta biogràfica que ha marcat la recepció de la seva obra durant aquest llarg segle d'absència. Vist des de la perspectiva que donen cent anys, sembla clar que el debat biogràfic, en el cas de Verdaguer, ha esgarapat valors a l'obra literària, i la cantelluda polèmica per la seva rebel·lia de sacerdot, amb el dolorós enfrontament amb el bisbe Morgades, ha posat lloses de prejudici a la seva vàlua d'escriptor providencial, en el sentit que cal considerar-lo com l'artífex i el refundador del català literari modern. Per sort, l'escaiença d'aquest centenari ha tret l'escriptor Verdaguer del purgatori de l'oblit i la seva enorme personalitat literària ha estat posada de relleu, reivindicada, recordada i homenatjada des d'una pluralitat d'edicions, actes acadèmics, exposicions, conferències i col·loquis universitaris. Entre les nombroses edicions que han tornat a posar en circulació l'obra de Verdaguer cal destacar, sobretot, les edicions crítiques de dos dels seus llibres importants, *Pàtria* i *L'Atlàntida*, publicades per Eumo Editorial i la Societat Verdaguer, a cura, respectivament, dels professors Ramon Pinyol i Pere Farrés. També, el primer volum (*Prosa*), del projecte *Totes les Obres*, a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul.

Durant l'any 2002, però, s'han celebrat altres centenaris, el dels escriptors nascuts el 1902, lligats a un temps d'història difícil com fou haver de créixer amb la Dictadura de Primo de Rivera, la Segona República, la Guerra Civil Espanyola i el Franquisme. Són els Carles Fages de Climent, Sebastià Juan Arbó, Octavi Saltor, Tomàs Roig i Llop i Maurici Serrahima, el centenari dels quals, en general, ha passat de puntetes i d'una manera massa discreta. Només amb l'excepció, la del cèlebre epigramista Carles Fages de Climent (1902-1968), *outsider* de luxe de la segona generació del noucentisme i un escriptor que va viure, ell mateix, en el difícil equilibri de fortes contradiccions

polítiques. La conjuntura del centenari, per bé que no hagi servit per acabar de rescabalar-lo de l'oblit, ha tingut l'encert de posar en circulació els seus títols més representatius: *Poema dels Tres Reis*, *Epigrames*, *Balada del sabater d'Ordis* i *Somni del Cap de Creus*.

Al llarg de l'any ens han deixat tres figures destacades de la literatura catalana: el maig, que és un mes cruel va endur-se Marià Villangómez (1913–2002), poeta d'essències, traductor exquisit i patrici de les lletres eivissenques; i Segimon Serrallonga (1930-2002), una de les veus líriques de més autèntica profunditat de la poesia catalana de postguerra, traductor de Blake i de la poesia de Mesopotàmia i Egipte, i, alhora, filòleg de prestigi i erudit d'ampli espectre. A finals de setembre moria Anna Murià (1904-2002), vídua d'Agustí Bartra, amiga i confident de Mercè Rodoreda, i una escriptora que va temptar l'assaig (*La revolució moral*, 1934), la narrativa (*Joana Mas*, 1933, *La peixera*, 1938 i *El meravellós viatge de Nico Huehuetl a través de Mèxic*, 1974) i llibres de gènere personal que oscil·la entre la memòria i l'estudi biogràfic de la figura i la personalitat d'Agustí Bartra (*Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, 1967 i *L'obra de Bartra: assaig d'una aproximació*, 1975). També ens han deixat dos editors històrics: Ramon Bastardes (1934-2002), un dels fundadors de "Serra d'Or", d'Edicions 62 i iniciador de l'*Enciclopèdia Catalana*; i Bartomeu Costa-Amic (1911-2002), un dels símbols de l'exili, editor català a Mèxic i president molt temps l'Orfeó Català de Mèxic.

MOVIMENT EDITORIAL

El primer aspecte positiu del món editorial català l'han protagonitzat els quaranta anys d'Edicions 62, festejats amb una exposició, un catàleg amb tots els títols editats i un llibre d'homenatge de la pròpia efemèride. Al llarg d'aquests quaranta anys, Edicions 62 s'ha distingit per un treball d'enorme i sòlida importància cultural, abocat a fondre dues vessants complementàries, la catalanitat i la universalitat. El segon detall positiu ha estat el naixement d'una editorial nova, Ara Llibres, creada i dirigida per Ernest Folch i especialitzada en llibres de no ficció. El darrer punt ha anat de dret al reconeixement de la feina d'un editor català exemplar, Jaume Vallcorba-Plana, guardonat amb el "Premio Nacional" del Ministeri de Cultura de l'Estat Espanyol a la millor tasca editorial.

Per la banda negativa, el moviment editorial de l'any 2002 ha patit els efectes de la crisi econòmica que envolta el món occidental, agreujada d'ençà l'11 de setembre del 2001, i que també afecta de ple, per bé que amb la suma d'altres motius, el negoci de les llibreries. La Fira de Frankfurt, un dels termòmetres mundial del negoci de l'edició, va mostrar-se força més ensopida que en anys anteriors, la crisi ha afectat alguns dels grans grups editorials del món i la majoria de les escuderies han anunciat mesures restrictives i reducció de novetats de cara la programació del 2003. A la recerca de mesures i alternatives que ajudin a dinamitzar el sector, els editors catalans, van apostar per un Saló del Llibre que s'havia de celebrar la primera quinzena de desembre i que ha estat ajornat, després d'una sèrie de moviments d'estira i arronsa, fins l'any vinent. Pel que fa les llibreries, l'augment dels arrendaments, sumat a l'atonía del sector ha fet plegar veles, l'any 2002, a dues d'històriques i entre les més carismàtiques de Barcelona, "Cinc d'Oros" i la "Llibreria Francesa".

AUTORS I LLIBRES

Entre els registres de la novel·la cal esmentar, en primer lloc, els noms de Ferran Torrent, David Castillo i Sebastià Alzamora. El primer, a *Societat limitada*, retrata de manera implacable la societat valenciana actual i aconsegueix, a banda de la seva millor novel·la, un llibre àgil, divertit i corrosiu. A *No miris enrere*, David Castillo (Premi Sant Jordi), ens ofereix la continuació de la seva celebrada primera novel·la, *El cel de l'infern*. El lector troba, vint anys després, el mateix protagonista, Dani Cajal, que manté encara viu, en un món de canvis, la seva lucidesa i rebel·lia essencials. Sebastià Alzamora, a *Sara i Jeremies*, recupera els topants d'un món quasi finiquitat, la Mallorca d'abans del turisme, amb una novel·la aspra, violenta i magnífica. Vora aquestes tres referències, cal prendre nota de l'estrena narrativa de Màrius Carol i d'Àngel Casas, amb *Les seduccions de Júlia* i *Fred als peus*, respectivament. Totes dues novel·les recullen la visió d'una Barcelona personal, més contemporània en el cas de Carol, i abocada a la nostàlgia del passat, la dècada dels quaranta i els cinquanta, en el cas d'Àngel Casas. Altres novel·les d'interès han estat el nous lliuraments de Jordi Arbonés (*Matèria fràgil*), Joan Agut (*L'arbre de la memòria*), Pep Coll (*Per les valls on es pon el sol*), J.N. Santaeulàlia (*Ulls d'aigua*), Emili Bayo (*Projecte de felicitat*), Jordi

Coca (*Lena*), Gabriel Janer Manila (*A Georges. El perfum dels cedres*) i Monika Zgustova (*Menta fresca amb llimona*), entre altres.

Quant a la narrativa curta cal ressenyar, en primer lloc, l'edició en un sol volum de tota la de Baltasar Porcel, *Les maniobres de l'amor. Tots el conte (1958-2001)*. Vora seu, apunto els tres relats sobre la vida quotidiana que Mercè Ibarz ha aplegat a *A la ciutat en obres*, així com la consolidació d'autors joves com Àngel Burgas (*Adéu*), Jordi Puntí (*Animals tristos*), Pere Guixà (*L'embolic del món*) i Manel Zabala (*Massa cafè*) que revaliden, amb la seguretat d'un segon o tercer llibre de contes, la maduresa i el relleu d'una nova generació de contistes, a més de certificar el bon moment pel qual passa un gènere ajustat, precís i delicat com és el de la narrativa curta.

La poesia del 2002 ha trobat el seu pòquer d'asos en Miquel Martí i Pol, Màrius Sampere, Joan Margarit i Narcís Comadira. El primer dels atots ha estat notícia per dos lliuraments de sang complementària: *Haikus en temps de guerra*, on vora la veu solidària i compromesa que apunta el títol, el poeta assaja la difícil i concentrada subtilitat de l'estrofa japonesa. En el segon llibre, *Després de tot*, hi ha desplegat els registres més íntims i reflexius sobre el pas del temps, el pes de la memòria i els efectes de la solitud que donen forma poètica a l'experiència de la vellesa. Joan Margarit, per la seva banda, ha presentat, en els versos de *Joana*, un dels llibres elegíacs més corprenedors i intensos de les darreres dècades; Màrius Sampere ha aconseguit el seu llibre més metafísic i radical, a *Les imminències*, i Narcís Comadira ha festejat, amb dos llibres també, els seus seixanta anys: el volum de poesia *L'art de la fuga*, que ha trobat un feliç complement en les proses de rara intensitat que conformen *L'ànima dels poetes*. Carles Miralles i Montserrat Abelló han aplegat el conjunt de la seva poesia a *D'aspra dolcesa* i *El cor de les paraules*, respectivament, i entre la resta dels poemaris publicats cal fer esment de *El pou de glaç*, de Susanna Rafart (premi Carles Riba), *Que dormim?*, d'Enric Casasses, *El buit i la medusa*, de Lluís Calvo (Flor Natural dels Jocs Florals de Barcelona), *En altres coses*, de Jaume Subirana, *París-Viena*, de Vinyet-Panyella, i l'estrena, com a poeta en català, de José Carlos Llop amb *Quartet*. Sense oblidar, però, l'aspra polèmica sobre l'actualitat i validesa de l'obra poètica de Josep Carner que ha mogut un gavadal d'articles a la premsa i més d'un debat públic.

Aquest repàs per la literatura catalana de l'any 2002 hauria de destriar, encara un parell d'assais, *Gaudí, una cosmogonia*, d'Oriol Pi de Cabanyes, i *El falcó de Suèca*, de Josep Muñoz-Pujol, sense oblidar, passant de ple a altres àmbits, l'aniversari gremial que han suposat els vint-i-cinc anys de l'AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana), ni l'homenatge a Joaquim Carbó, amb motiu dels setanta anys, amb l'enjòlit de la festa sorpresa que li oferiren els seus col·legues escriptors, amb llibre de celebració inclòs, al Teatre Lliure de Gràcia. També s'ha d'apuntar que la llarga i eficaç trajectòria de Josep Maria Espinàs fou guardonada amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, que Baltasar Porcel obtingué el Premi Nacional de Literatura per la bondat, el vigor i la contundència de la seva darrera novel·la, *L'emperador o l'ull del vent*, i que l'eminent Miquel Batllori, en un multitudinari acte d'homenatge a la basílica de Santa Maria del Mar, fou investit doctor *honoris causa* per les onze universitats catalanes que encara no li havien atorgat aquesta distinció.

Tanmateix, i ja per tancar, no es pot obviar que el 2002 ha estat especialment fructífer per a la literatura catalana si es tenen en compte els reconeixements que, en forma de guardons atorgats a Madrid, han distingit Miquel Desclot amb el "Premio Nacional de Cultura", en la modalitat de literatura infantil i juvenil per *Més música, mestre!*; i a Mikel de Epalza, amb el "Premio Nacional de Cultura" en la modalitat de traducció per la seva versió catalana de *L'Alcorà*. Ja s'ha esmentat el tercer dels "Premios Nacionales", l'atorgat a l'editor Jaume Vallcorba, i el que fa quatre per arrodonir aquest pòquer literari, el "Premio Nacional de la Letras" ha estat per a la singular i excepcional singladura literària de Joan Perucho.

LA LITERATURA ESPANYOLA SENSE CAMILO JOSÉ CELA

Just havia començat l'any, el dia 17 de gener, quan les lletres espanyoles van perdre el seu escriptor més important des del final de la Guerra Civil, Camilo José Cela (1916-2002), premi Nobel de literatura l'any 1989. Gallec de naixement, Cela ha estat un novel·lista de força, un escriptor d'estil precís, un intel·lectual de veu àcida i llengua esmolada, i un personatge extravagant i polèmic, a voltes fins un punt valleinclanesc i tot. La seva obra literària va saber plantar dues fites cabdals en la narrativa espanyola de la postguerra: *La família de Pascual Duarte* (1942), i *La colmena* (1951), títols

majors, tots dos, en el procés de renovació narrativa de la literatura castellana. La primera, conformada com una història de tremendisme rural, ho féu mirant al passat i a una tradició pròpia que enllaçava amb els corrents de la novel·la picaresca dels segles XVI i XVII; la segona, en canvi, ho féu mirant enfora (Huxley, Dos Passos, Mann), adaptant l'estratègia del protagonisme col·lectiu, la tècnica del contrapunt i la mirada posada en l'ombrívol paisatge del Madrid de la postguerra. La resta de la seva obra, tot i important, no té la singular eficàcia i representativitat d'aquests dos títols. La mort de l'escriptor, i atès sobretot el seu caràcter atrabiliari, ha donat un llibre més aviat desafortunat, *Cela: un cadáver exquisito*, de Francisco Umbral, construït per una escudella de retalls periodístics, notes de diari, improvisacions personals i xafarderies sobre l'escriptor gallec.

La poesia i el món de l'edició van vestir-se també de dol per la mort del poeta nicaragüenc Pablo Antonio Cuadra (1913-2002), i del discret vallisoletà Francisco Pino (1910-2002), autor d'una intensa poesia de silencis. Pocs mesos abans de la seva mort, el talent de Francisco Pino s'havia concretat en dos volums esplèndids de poesia: *El pájaro enjaulado* i *Claro decir*. Pel que fa el món de l'edició, va deixar-nos Joan Grijalbo (1911-2002), editor històric i, a Galícia, i a seixanta anys, només, va morir Carlos Casares (1942-2002), novel·lista i editor, i un dels eixos de l'actual cultura gallega.

EL MÓN EDITORIAL

La presentació del saló del Líber, celebrat a Barcelona els primers dies d'octubre, es va acompanyar d'un informe sobre el sector editorial que reflectia la preocupació per l'estancament econòmic del mercat durant els darrers anys, agreujat per la crisi a l'Amèrica Llatina que havia fet baixar fins a un 18 % l'exportació de llibres durant l'any 2001. En mesos anteriors s'havien produït una colla de moviments dins de la complexa xarxa del món editorial castellà, per exemple, la retirada de Milena Tusquets de la direcció literària de Lumen (actualment dins de Random House Mondadori) i de Miriam Tey, que ha deixat Ediciones del Bronce (ara en l'òrbita de Planeta), de la qual n'havia estat fundadora i directora, per a crear el seu propi segell, Ediciones del Cobre. En els dies previs a la Fira de Frankfurt acceleraren els rumors sobre la venda del Grup Anaya, de la multinacional Vivendi Universal Publishinges, així com la

crisi d'Ediciones B, que cessà del seu càrrec la directora general Blanca Rosa Roca. De retorn de Frankfurt, la premsa recollí la declaració d'intencions de bona part de les editorials espanyoles de reduir, de cara l'any 2003, la seva producció de novetats en un 11 %. La mateixa Fira de Frankfurt, com ja s'ha assenyalat, es va caracteritzar per la prudència compradora, per les apostes sobre segur i la manca de risc per part de les editorials europees i americanes.

LES MEMÒRIES DE GABO I ALTRES NARRATIVES

Un dels llibres més esperats de l'any era el primer volum de les memòries de Gabriel García Márquez, *Vivir para contarla*, la novel·la de la vida de l'il·lustre colombià, premi Nobel de literatura, que ell mateix resumeix dient que *la vida no es lo que uno vivió sino la que recuerda y como la recuerda para contarla*. Una vida, tanmateix, que el lector segueix com una novel·la i unes memòries que donen pistes per moure's amb precisió per la insòlita geografia de Macondo i claus d'interpretació del seu extraordinari corpus narratiu.

El repàs a la novel·lística més important de l'any ha de començar per Almudena Grandes i la seva novel·larra *Los aires difíciles*, un text que sembla del XIX per bé que respira amb tots els ingredients de finals del XX. L'itinerari narratiu continua llavors per *La reina del sur*, d'Arturo Pérez-Reverte, una novel·la esplèndida que neix d'un narcocorrido i que desplega una història de crueltat i duresa, ambientada en el complex món de la droga i el narcotràfic sempre marcat per la llei del més fort. Un altre dels plats forts de la temporada ha estat *Tu rostro mañana*, de Javier Marías, primera part només de la seva nova novel·la i on l'autor (el narrador) participa activament del relat que sura de la conversa amb un vell hispanista d'Oxford i s'hi van repassant la Segona Guerra Mundial, la Guerra Civil espanyola, un món de por i de venjances, on Marías, a banda d'abocar-hi els elements més clars de la seva narrativa, hi recrea la recerca de l'essència de les persones, i parla de la confiança, la desconfiança i la traïció.

En forma de rosari enumeratiu, els títols més representatius de l'any són les novel·les *El vuelo de la reina*, de Tomàs Eloy Martínez; *El guitarrista*, de Luis Landero; *Ambres*, de Roberto Bolaño; *El arpista ciego*, on Terenci Moix assaja d'estripar les convencions de la novel·la històrica; *Dos mujeres de Praga*; de Juan José Millàs; *El ángel descuidado*, d'Eduardo Mendicutti; *El*

huerto de mi amada, d'Alfredo Bryce Echenique, guanyadora del premi gros de la narrativa espanyola, el Planeta; *La ciudad de las bestias*, d'Isabel Allende; els dos primers títols de la trilogia *El año del watusí*, de Francisco Casavella: *Los juegos feroces* i *Viento y joyas*; *El último trayecto de Horacio Dos*, d'Eduardo Mendoza; *El pensamiento de los monstruos*, de Felipe Benitez Reyes; *El vampiro de la calle Méjico*, de Vicente Molina Foix i, entre altres, la segona novel·la d'Elvira Lindo, *Algo más inesperado que la muerte*;

La narració curta ha donat dos llibres d'importància, els esplèndids relats d'Anna Maria Moix a *De mi vida real nada sé*, i *Llamadas perdidas*, publicat simultàniament en gallec i en castellà per Manuel Rivas. En el cas de la Moix, a banda de suposar un retorn a la narrativa després de vuit anys de silenci, s'ha de destacar la creació d'un món de personatges en controvèrsia entre el que són i el que voldrien ser. Pel que fa Manuel Rivas, el nou recull conté mostres esplèndides del seu innegable talent de narrador. A considerar, també *Otro invierno*, de Tomás Segovia, i els relats d'amor estovat d'Antonio Gala.

Una de les sorpreses de la temporada narrativa del 2002 ha estat la tossuda pervivència de tres títols de l'any anterior que han anat guanyant a pols el cor de milers i milers de lectors: el bell text de Javier Cercas, *Soldados de Salamina*, la novel·la de Carlos Ruiz Zafon, *La sombra del viento*, un relat que combina gèneres i es mou entre la intriga i la novel·la gòtica, barrejant una història d'amor amb una ficció de la ficció, i *Lo mejor que le puede pasar a un cruasan*, de Pablo Tuset.

CERNUDA I LA POESIA

El centenari del naixement de Luis Cernuda (1902-1963) ha marcat les pàgines de la poesia de l'any i n'ha estat l'efemèride més notable. Poeta d'intel·ligència romàntica i de personalitat controvertida, en l'obra pertorbadora de Cernuda s'apleguen i conjuguen la modernitat i el classicisme, l'ètica, la lucidesa i el talent creador. El pas del temps l'ha anada destil·lant com una poesia al centre d'un divorci dolorós entre la realitat i el desig, una poesia que ha quedat configurada com una de les de més valor de la Generació del 27 i esdevinguda, a hores d'ara, en la poesia d'un clàssic del segle XX. Una altra celebració han estat els vuitanta anys d'un dels clàssics vivents de la poesia

castellana, José Hierro, festejats amb la recuperació de textos antics i inèdits, *Guardados en las sombras*, i una actualització de l' *Antología poética*.

El 2002 ha estat, tanmateix, un any de debat poètic arran de la publicació de l'amplia antologia *Las ínsulas extrañas (1950-2000)*, aplegada per Eduardo Milán, Andrés Sánchez Robayna, José Angel Valente i Blanca Varela. Una antologia nascuda i forjada amb la intenció de prendre el relleu a la històrica *Laurel* (1941) i esdevenir antologia de referència de la poesia castellana, d'Espanya i de l'Amèrica Llatina, de la segona meitat del segle XX. L'antologia és nodrida i generosa (s'acosta al miler de pàgines), però els problemes no venen pas de la banda dels triats, sinó dels no triats, entre els quals (els no antologats) hi ha noms de la importància de José Hierro, Leopoldo Panero o Angel González.

Força menys problemes ha donat l'antologia *Voces viajeras (Poetisas cubanas de hoy)* i els llibres de poemes castellans més significatius de l'any s'han de rastrejar en la bona feina de José Ma Álvarez, *Museo de cera*, edició definitiva d'un corpus poètic crescut des de 1970; d'Antonio Colinas, *Tiempo y abismo* (llibre que tanca la trilogia encetada a *Los silencios del fuego* i continuada a *Libro de la mansedumbre*); d'Antonio Sanchez Robayna, *El libro tras la duna*, meditació sobre l'experiència, el coneixement i els sentiments; de Guillermo Carnero, *Espejo de gran niebla*, meditació sobre els somnis; de Jesús Munárriz, *Otras lunas*, amb la fragilitat de la consciència existencial, i altres llibres com els de Clara Janés, *Paralejas*; José Antonio Muñoz Rojas, *Entre otros olvidos*; Rosa Lentini, *El sur hacia mi*; Jordi Doce, *Otras lunas*; Javier Rodríguez Marcos, *Frágil*; Eugenio Montejo, *Papiros amorosos* i, entre altres, Blanca Andreu, *La tierra transparente*.

Apunto, a tall de cloenda, que la festa major de l'any de la literatura castellana ha celebrat, vora les esperades memòries de García Márquez, l'atorgament del premi Cervantes a un altre escriptor colombià, Alvaro Mutis. Poeta i narrador, Mutis és un exemple típic d'escriptor aventurer, un home de mil oficis que ha passat, fins i tot, per l'adreçador de la presó. La història de la literatura ha d'agrair-li haver creat un personatge inoblidable, "Maqroll el gaviero".

Isidor Cònsul